

Willems

adagium naar ik mij herinner, naar de wereld van de ziekenhuizen. Uw huidige nevenfuncties getuigen evenmin van eenzijdigheid, want u bent onder andere lid van de raad van toezicht van Gevangenzorg Nederland, lid van de Commissie Uitdragen kernwaarden van de rechtsstaat en lid van de raad van toezicht van het Centraal Orgaan Opvang Asielzoekers.

Tijdens uw studie hebt u overwogen om een overstap te maken naar theologie, om dominee te kunnen worden. U hebt zelf in een publicatie gezegd dat rentmeesterschap een bijbels begrip is dat voor u een belangrijke drijfveer is. Dat is ook een van de uitgangspunten van uw partij, het CDA. Het duidt op het besef dat mensen geen eigenaar zijn van de aarde, maar deze te leen hebben gekregen, om er als rentmeesters mee om te gaan. Het begrip duidt ook op een goed omgaan met eigen talenten en die van anderen. Het schijnt mij toe dat u met uw denkwijze en met uw werkzaamheden hebt getoond, geen dominee te hoeven zijn om van rentmeesterschap te kunnen getuigen. Met al uw kennis en ervaring bent u van harte welkom in dit huis. Ik wens u heel veel succes.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

De **voorzitter**: Het woord is aan de heer Smaling, die zijn maidenspeech zal houden.

□

De heer **Smaling** (SP): Voorzitter. Vandaag denk ik terug aan de dag waarop ik als 8-jarig jongetje uit Amsterdam door mijn ouders vriendelijk doch resoluut werd afgevoerd naar een ponykamp in Barneveld. Officieel om de vakantie door te brengen maar ook om mij een beetje te laten afharden op het platteland. Ik weet nog dat de cultuurschok enorm was, maar van korte duur. Vele vakanties hing ik er van de eerste tot de laatste dag rond en tot op de dag van vandaag kom ik er. Behalve pony's hield de familie er ook een melkveehouderij op na. Ik herinner mij de fascinatie voor de grupstal in de winters en wij sloten weddenschappen af welke koe het eerst haar staart zou optillen of een boer zou laten. Dat zoiets broeikasgassen opleverde, hield toen nog niemand bezig. Ook vond ik het niet vreemd dat de koeien een half jaar vastgebonden op één plek stonden of lagen. Als kind neem je de zaken zoals ze zijn.

Deze korte historie vormde de drijfveer voor een loopbaan op het gebied van landbouw en voedselvoorziening in Wageningen, bij het ITC in Enschede en in de tropen, met een zwaar accent op mijn geliefde Afrika ten zuiden van de Sahara. Een deel van die loopbaan vond plaats onder de bezielende leiding van uw souffleur op de tribune.

Het doet mij plezier om hier de degens te kruisen met een landbouwminister die ook de pony hoog in het vaandel heeft. De vorige spreker heeft daar ook al een tik van mee gekregen. Bovendien scheel ik slechts één dag in leeftijd met deze minister. Dat kom je niet vaak tegen en doet vermoeden dat je onder hetzelfde gesternte bent geboren, van dezelfde muziek houdt en wellicht over veel zaken dezelfde mening bent toegedaan.

Voorzitter, ik ga het niet hebben over de toch vrij schrijnende zaken die recent aan het licht zijn gekomen over de kwaliteit van het toezicht van de Voedsel en Warenautoriteit op veetransport en vleeskeuring. Wel

moet mij van het hart dat mijn fractie dit zeer ernstig vindt en uitermate slecht voor de reputatie van het ministerie en de sector, net nu wij weer een beetje uit de crisissfeer zijn. Eens te meer blijkt dat het onwenselijk is om economische belangen in één hand en binnen één departement te combineren met onafhankelijk toezicht op dierenwelzijn en voedselveiligheid. Waar ga ik het wel over hebben? Over de wereld, Europa en een beetje Nederland, zoals wij vandaag met elkaar hebben afgesproken.

Eerst een korte, technische amuse betreffende de begroting 2008 en met name de interne consistentie van dit document. Ik houd het kort. De minister schetst vijf vensters waardoor LNV voor de burger in zicht komt: groene economie, aandacht voor het dier, een mooi landschap, de waarde van onze aarde en lekker en gezond eten. Het budget wordt echter uitgezet over zeven vrij traditioneel geformuleerde beleidsartikelen. Daarbij raken die vijf vensters een beetje uit het zicht. Kan de minister het op een of andere manier beter op elkaar laten aansluiten, zodat het budget is gekoppeld aan de vensters?

Ik heb nog een tweede vraag. Er zijn allerlei programma's en budgetten die het niveau van een beleidsartikel en zelfs het departement overstijgen. De toelichting bij de begroting zou erg aan waarde winnen wanneer de lezer makkelijk kan schakelen tussen het nu gebodene en bijvoorbeeld de uitgaven voor het programma Schoon en Zuinig, het Investeringsbudget Landelijk Gebied (ILG), de uitgaven in het kader van het Meerjarenprogramma Infrastructuur, Ruimte en Transport (MIRT) en ook de oormerking van Europese fondsen, met name uit de tweede pijler, omdat die geïntegreerd zijn met nationale en provinciale budgetten. Uit de nota van de Homogene Groep Internationale Samenwerking, de zogenaamde HGIS-nota, leid ik af dat de internationale inzet van LNV bijna geheel bestaat uit de contributie aan de FAO en de kosten van de landbouwattachés à raison van ruim 28 mln. Op een totaal budget van 2,3 mld. plus 1,1 mld. uit Brussel is dat wel erg weinig. Graag een reactie van de minister op deze punten.

Ik ga naar de wereld met de centrale vraag of er in 2050 met 9 miljard mensen op aarde nog genoeg te eten is. In december 2007 waarschuwde de FAO dat er wereldwijd voedseltekorten zouden ontstaan, met onrust onder de bevolking tot gevolg. De voorraden rijst en tarwe zijn thans kleiner dan ooit. Het World Food Programme van de Verenigde Naties kon kort geleden voor het eerst nergens overschotten aankopen. De totale kosten van voedselimporten lagen in 2007 21% hoger dan in 2006. Verschillen tussen twee jaren geven geen trend aan, maar toch. Tegelijk gooien wij hier per huishouden 150 kilo voedsel per jaar weg. Oud brood, sloffe koekjes, beschimmeld fruit, producten die over de datum zijn en ons niet leeg gegeten bord. Obesitas is inmiddels wereldwijd een groter probleem dan honger. Kan het cynischer? Het vet dat de een te veel heeft, komt de ander tekort. Wat een rare wereld! Ik schreef er een paar jaar terug met Rindert Kromhout een boek over, Volle buiken. Ik geef het de minister straks graag mee. Het is voor adolescenten geschreven, dus zij kan er op vrijdag in de Trèveszaal uit voorlezen. En ik weet zeker: iedereen zal het begrijpen.

Terug naar de honger. In Afrika wordt een verdubbeling van de voedselimport verwacht over de periode tussen 2000 en 2030. Alle reden dus om de lokale

Smaling

productie te stimuleren. Dit is echter niet de insteek van de minister. In Kamerstuk 28973, nr.18, schrijft zij: "De wereld verstedelijkt snel. Zelfvoorziening per land is hierbij geen oplossing. Dat is niet de manier waarop je de groeiende urbane bevolking van een verantwoord en gezond voedselpakket voorziet." Ik vraag mij dan werkelijk af: wat is ertegen om te streven naar zoveel mogelijk lokale productie? Waarom op voorhand zelfvoorziening afserven? Het is een onjuiste stelling en het gaat in tegen allerlei maatschappelijke stromingen, die het gesleep met voedsel over de aardbol zat zijn. Zo is in Engeland het begrip "food miles" al lange tijd ingeburgerd.

De minister gaat verder: "Ook ontnem je boeren uit ontwikkelingslanden daarmee de mogelijkheid hun inkomen te verbeteren door te exporteren." Dit lijkt mij een vreemde manier van redeneren: al zou je zelfvoorzienend kunnen zijn, dan nog doe je het niet omdat je de boeren uit ontwikkelingslanden het brood uit de mond stoot? Ik vind dat een beetje de wereld op z'n kop.

Het citaat sluit met: "De ontwikkeling gaat dan ook terecht een andere kant op: vrije wereldmarkt en afbouw van Europese bescherming." Welnu, door liberalisering van de wereldhandel is Afrika ten zuiden van de Sahara de afgelopen twintig jaar ruim 270 mld. dollar aan inkomsten misgelopen. Van grootschalige liberalisering profiteren met name landen als Brazilië, Thailand en Vietnam, landen die toch al forse groei cijfers laten zien. Ik stoor mij aan de toevoeging "terecht". De minister mag dat vinden, maar het is onwetenschappelijk en daardoor erg gratuit. Een volledig vrije wereldmarkt kan de bedrijvigheid in Afrika goeddeels de nek omdraaien. Wat is daar "terecht" aan?

Nu wij het hier toch over hebben, ik merk al langere tijd dat vanuit LNV en Ontwikkelingssamenwerking verschillende geluiden opstijgen over de uitwerking van Europees beleid op de landbouw in ontwikkelingslanden. Vorig jaar was het weer raak toen de minister in een polemieks verzeild raakte met oud-minister Pronk in dagblad Trouw. Waar de één de voordelen van de open Europese markt benadrukt, via het "Everything but arms"-initiatief, wijst de ander juist op het handelsversturende karakter van het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB). Ik geef toe, het is niet eenvoudig. Daarom vraag ik de minister of het ministerie van LNV eens kan doorrekenen hoe de som van al het enerzijds protectionistische en anderzijds preferentiële beleid uitpakt voor Afrika. Het zou fijn zijn als de minister dan ook meteen de nieuwe onderdruk van de EU en, indirect, de Wereldhandelsorganisatie (WTO) tot stand gekomen Economic Partnership Agreements (EPA's) meeneemt. De landen die deze hebben getekend, moeten immers hun markten voor minimaal 80% liberaliseren in ruil voor blijvende toegang tot de Europese markten. Dat betekent voor die landen ook het afbouwen van importtarieven, één van de belangrijkste bronnen van inkomsten voor landen met een laag bruto nationaal product. Volgens mij – ik zeg het nog eens – hoort daar op het moment de prioriteit niet te liggen, want er is geen sprake van een level playing field, waar de WTO gemakshalve altijd maar van uitgaat. Lokale en regionale marktontwikkeling ter plaatse, dáár moet het over gaan: infrastructuur, bodemvruchtbaarheid, marktinformatie in de regio en het verbeteren van vraag-aanbodrelaties tussen de snel groeiende Afrikaanse steden en het platteland.

Ik wil ook even stilstaan bij kennis en innovatie, waaraan de minister relatief veel geld uitgeeft. Kan de minister voorbeelden geven hoe LNV concreet gebruik maakt van onderzoeksresultaten met internationale relevantie? Er zijn veel projecten en proefschriften over internationale landbouw, natuur, voeding enzovoorts, maar doorgaans is er niet al te veel bundeling van resultaten en van lessons learned. Verder viel mij in de begroting op dat er weinig steun meer wordt verleend aan de Consultative Group on International Agricultural Research, CGIAR, waaronder bijvoorbeeld het toonaangevende International Rice Research Institute, IRRI, en het International Food Policy Research Institute, IFPRI, vallen. Mede dankzij deze instellingen leefde in Afrika de maïsproductie op in de jaren zeventig en tachtig, totdat de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds deze landen dwongen tot verregaande deregulering. Recent lukte het een van deze instellingen ook om Afrikaanse en Aziatische rijstrassen te kruisen, waarbij de beste eigenschappen van beide in een nieuwe variëteit werden verenigd. Die variëteit maakt nu snel vorderingen in het gehele continent. Is de minister het met mij eens dat dit soort ontwikkelingen aanzienlijk helpt bij het dichterbij brengen van millenniumdoelstelling 1, waarover zij gepassioneerd schrijft in een recente brief aan de Tweede Kamer?

In dezelfde brief noemt de minister ook het recent verschenen World Development Report 2008 van de Wereldbank. Dit rapport toont overtuigend aan dat landbouw nog steeds de drijvende kracht is achter opkomende economieën. Wat zijn voor de minister de belangrijke nieuwe inzichten die het World Development Report heeft opgeleverd en hoe beïnvloedt dat ons internationale landbouw- en voedselbeleid? Of laat de minister dat beleid, zoals hier al jaren en mijns inziens ten onrechte gebruikelijk, over aan de minister voor Ontwikkelingssamenwerking?

Het spreekt vanzelf dat er een integrale visie nodig is op landbouw, natuur en voeding voor 9 miljard mensen in 2050. Op Borneo staat binnenkort geen boom meer overeind behalve de oliepalm. Hoe krijgen wij overheden en burgers zover dat zij beseffen dat er een plafond zit aan welvaart en dat dat bereikt wordt als sprake is van overdaad? Echt, er zijn grenzen aan de groei die wij nu kennen. De conclusies van de Club van Rome zijn nog steeds valide, al hebben wij vooral dankzij sprongen in kennis en innovatie het hoofd boven water weten te houden. Ik licht de twee mijns inziens grootste uitdagingen eruit, die betreffende vlees en biobrandstoffen.

Wereldwijd is de vleesproductie in 15 jaar tijd gestegen van 200 naar 300 miljoen ton. Dat is een reuzensprong. Een Chinees at in 1985 20 kilo vlees, in 2007 is dat 50 kilo. De Chinees doet inderdaad veel meer met vlees. Voor een kilo vlees is grofweg 5 à 8 kilo plantaardige grondstof nodig, soms meer. De laatste jaren is met name de invoer van sojaschroot uit Latijns Amerika exponentieel toegenomen, met name nadat China WTO-lid was geworden. In Brazilië wordt de sojateelt onderhand steeds grootschaliger. Begon het op gezinsbedrijven in het zuiden, nu vind je in centrale staten als Mato Grosso voornamelijk bedrijven van 10.000 ha of meer. Weinig mensen verdienen in dit soort bedrijven veel geld. Uit een rapport van het Landbouw Economisch Instituut blijkt dat in Mato Grosso 1 arbeider werkt op 400 ha land, terwijl in de kleinschalige teelt in het zuiden 80 mensen op dezelfde 400 ha werken. De

Smaling

ontbossing in de Amazone, waarmee elk jaar een oppervlakte van ongeveer de helft van Nederland is gemoeid, houdt de laatste jaren volledig gelijke tred met de uitbreiding van de sojateelt. Dit is weliswaar niet helemaal één op één aan elkaar te koppelen, want er zit nog een veehouderijstadium tussen, maar dat er een sterk verband is, is niet tegen te spreken. Als oplossing zou Brazilië veel sterker gecompenseerd moeten worden voor het behoud van de Amazone en de Cerrado savanne, een gebied met een uitzonderlijk hoge biodiversiteit.

Dan wil ik iets zeggen over de biobrandstoffen. Duurzaamheidscriteria of niet, de Europese doelstellingen van 5,75% in 2010 en 10% in 2020 zijn te ambitieus. Mijn fractie vindt dat wij op het verkeerde paard wedden. Er zijn zeer grote arealen nodig om enige betekenis te kunnen hebben voor de energievoorziening, biobrandstoffen zijn allesbehalve CO₂-neutraal, ze concurreren met landbouwgrond voor voedsel en drijven daarvan de prijzen op en – dat laatste hoor je minder vaak – ze onttrekken bodemvruchtbaarheid, terwijl het de consument slechts om de koolstof te doen is. Simpelweg is dus ons advies: zet volledig in op een nieuw mobiliteitsdenken en op innovatie. Wat dat laatste betreft: windenergie op zee: goed idee. Maar het grootste potentieel komt ongetwijfeld van zonne-energie. Zet panelen neer in de Sahara, zorg dat landen als Mauritanië, Mali en Niger er aan kunnen verdienen. Kijk ook naar het hiermee samenhangende grote potentieel van algen en andere manieren om fotosynthese efficiënter te maken. Investeer in waterstof als drager van duurzame energie met als enige restproducten water en warmte. Ethanol uit stro en gras biedt kansen, maar voert toch weer bodemvruchtbaarheid af. Een plant als jatropha verdient aandacht want zij is geschikt voor marginale tropische bodems en kan boeren aldaar een bron van inkomsten bieden. Hergebruik van mest is een end-of-pipe-oplossing. Dat heeft wat mijn fractie betreft minder prioriteit. Maar goed, de mestexport naar onze buurlanden groeit de laatste jaren enorm, waarmee een probleem wordt verplaatst maar niet opgelost.

Ik wil vervolgens kort iets zeggen over Europa. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid kennen wij nu 50 jaar. Het is ooit opgezet op volkomen legitieme en plausibele gronden. Met 2008 zijn wij beland in het jaar van de health check, de mid-term review van de huidige GLB-periode. De Europese landbouwcommissaris Fischer-Boel verrichtte op 20 november 2007 de aftrap voor de health check met een startnotitie. Ik wil daarvan drie onderdelen ter behandeling voorleggen.

1. Er is geen doorkijkje naar de periode na 2013, wanneer deze periode van het GLB ten einde loopt. Dat is een ernstige omissie, maar ik neem aan dat er nog ruimte is om die te verhelpen. Tegelijkertijd hebben brancheorganisaties als LTO en de Nederlandse Melkveehouders Vakbond al lang visies ontwikkeld op het GLB na 2013.

2. De voorstellen van de health check zijn tamelijk ongelijksoortig. Sommige zijn technisch van aard, zoals versimpeling van de regelgeving en verbetering van uitvoering en handhaving, maar andere zijn inhoudelijk en zij komen ook enigszins opportunistisch over, zoals het afbouwen van de interventie op de meeste granen en het loslaten van zowel de braakleggingsregeling als de melkquotering. Een berekening laat zien dat wij er in het laatste geval 20.000 koeien bij krijgen om Chinese

kinderen aan schoolmelk te helpen. Dat kan toch zo weer leiden tot verdere intensivering en bovendien een dalende prijs? Wat natuurlijk ook kan, is de koe langer laten leven dan gemiddeld 5,8 jaar, zoals de Animal Sciences Group van Wageningen UR pas liet weten. De sector is zelf helemaal niet zo blij met het loslaten van de superheffing. De Nederlandse Melkveehouders Vakbond doet in dit licht een aantal nuttige aanbevelingen op het gebied van aanbodbeheersing en zij wijst de EU op de voordelen van het Canadese zuivelsysteem. Die is op het oog redelijk duurzaam en qua prijsstelling aantrekkelijk, zowel voor producent als consument.

3. Wat de tweede pijler voor plattelandsontwikkeling betreft, laat de Europese landbouwcommissaris de invulling grotendeels over aan de lidstaten. Ik citeer: "Niet alle lidstaten, sectoren, en zelfs regio's en sectoren binnen lidstaten hebben te maken met dezelfde risico's." Dat is natuurlijk coulant en genereus en het doet recht aan bestaande verscheidenheid, maar waarom moet dat vanuit Brussel geregeld worden? Je maakt je geld over en je krijgt het terug met de mededeling dat je zelf mag weten hoe je het uitgeeft. In dit kader was ik amper verbaasd toen ik in een interview met oud-minister Veerman las dat van elke door de EU uitgegeven euro slechts 25 eurocent bij de boer terecht komt. De rest gaat zitten in papierwerk, regelgeving en handhaving. Graag krijg ik van de minister een reactie op deze drie punten.

Samenvattend vindt mijn fractie het internationale LNV-beleid, met name richting EU, te doel. Beleid en ambitie lijken erg gericht op het volgen van alle supranationale kaders, regels en richtlijnen. Veel EU-richtlijnen knellen op nationaal niveau. Ik denk aan de wolven in Finland. Tot hun eigen verbazing worden zij niet meer afgeschoten bij het belagen van de rendieren. Laat die Finnen dat toch zelf uitzoeken. Ook het strikte karakter van Natura 2000 knelt hier en daar en behoort worden als boer omdat je agrarisch natuurbeheer net iets te weinig soortenrijkdom heeft opgeleverd, tja ... Onze sympathie ligt dan toch bij die boer. De nitraatrichtlijn knelt al evenzeer en keer op keer moet Nederland een ontheffing aanvragen van de EU-bemestingsnorm. Ondertussen debatteren wij over de diepte waarop het nitraatgehalte zou moeten worden gemeten en zegt milieuhogleraar Lucas Reijnders dat er geen degelijke gezondheidsrisicoanalyse aan de nitraatrichtlijn ten grondslag ligt. Kortom, de drempel van 50 milligram nitraat per liter lijkt daardoor nogal arbitrair. De minister zit in een keurslijf. Antwoorden als "dat kan niet en dat mag niet van de EU, van de WTO" horen wij te vaak. Natuurlijk heb je als lid van een club je spelregels, maar die leiden te vaak tot een gevoel van geestelijke gevangenschap, van machteloosheid ook in de richting van de bevolking. Ongeveer 80% van onze LNV-wetgeving komt uit Brussel. Dat is erg veel. Met 6 landen viel het al niet mee om coalities en compromissen te sluiten. De Gaulle en Mansholt hadden er alles voor over om elkaar tegen te werken. Hoe gaat dat met 27 landen, die samen toch een lappendeken vormen qua historie, cultuur en perceptie van Europa? Hoe smeedt de minister nu coalities om zaken voor elkaar te krijgen? Hoe vaak gebeurt het dat alle nieuwe toetreders hetzelfde stemgedrag vertonen en de minister met lege handen staat? Denkt de minister dan niet stiekem af en toe aan het Eurovisie Songfestival?

Ik kom op Nederland. De laatste Mest- en Mineralenmonitor laat zien dat het aantal bedrijven in de agrari-

Smaling

sche sector in de laatste twintig jaar met ruim 40% daalde, van 136.000 naar 80.000. Het agrarisch landgebruik daalde in die periode met ruim 5% tot 1.920.000 ha. Kortom, de gemiddelde bedrijfsgrootte is flink gestegen. Deze schaalvergroting versterkt zichzelf. Hoe meer grote bedrijven, hoe lastiger het wordt voor de kleinere om rendabel te blijven. Uiteindelijk treden de kleinere boeren uit waardoor de resterende bedrijven weer groter worden. In haar brief aan de Tweede Kamer van 20 december 2007 schrijft de minister dat "schaalvergroting voortkomt uit de steeds hogere eisen aan efficiëntie, kwaliteit, marketing, innovatie en verduurzaming". Is dit niet een al te eenzijdige voorstelling van zaken? Komt schaalvergroting niet ook vooral voort uit beleid dat zich uitsluitend richt op de wereldmarkt en dat op geen enkele manier probeert het familiebedrijf in stand te houden? Elders schrijft de minister: "In mijn visie kan een duurzame veehouderij vele gezichten hebben: grondgebonden, niet grondgebonden, groot-schalig, kleinschalig, etc." Spreekt de minister daarmee niet tegen wat zij eerder zei over verduurzaming, want dat koppelde zij expliciet aan grootschaligheid? Kortom, duurzaamheid lijkt mij bij de minister een nogal rekbaar begrip. Dat geldt niet alleen voor haar, want het is een lastig begrip.

Ondertussen is Nederland het dichtstbevolkte varkens- en kippenland ter wereld. 85% tot 90% van het veevoer komt uit andere landen en 70% van de productie wordt geëxporteerd. Een bekend citaat van de voorganger van deze minister, de heer Cees Veerman: "Wij importeren voer, wij exporteren varkens en de rommel houden wij hier. Dit systeem is vastgelopen." Dus wat doet de regering: afscheid nemen van dit onderdeel van de landbouwsector, zacht saneren, nu de economie goed draait? Nee, wij gaan megavarkens- en -kippenstallen bouwen. Niet lang geleden was ik in Overijssel bijna getuige van een volksopstand. De gemeentes hadden talloze aanvragen voor de bouw van megastallen ontvangen van Brabantse ondernemingen. "Tja", zei de wethouder, "ik heb het instrumentarium niet om het tegen te houden". Dit had nooit gekund wanneer de compartimenteringsregeling zou zijn gehandhaafd. Het opschorten van die regeling wordt begrijpelijkerwijs gezien als een vorm van verraad aan de lokale boeren en andere bewoners die in het begin welwillend tegenover de Reconstructiewet zandgronden stonden. Het CDA jaagt hiermee het eigen electoraat op een geweldige manier in de gordijnen. Mijn partij zal deze mensen uiteraard met open armen ontvangen.

Die megastallen hebben niets te maken met een overgang naar duurzame veehouderij. Een duurzaamheidssprong betekent niet dat je steeds wat opschuift in schaal om de kostprijs te drukken, met een luchtwassertje hier en een mestvergisterje daar. Een duurzaamheidssprong realiseer je alleen door te breken met een trend. CDA-coryfee Wijffels heeft daarover in het verleden wijze dingen gezegd. Ik doel dan met name op het begrip "herontwerp". Dat is iets anders dan langs een curve van afnemende meeropbrengsten doorgaan met schaalvergroting. In dit kleine volle land moeten wij geen megastallen willen, ook niet aan de snelweg en ook niet in de haven. Wij moeten streven naar een verdere inkrimping van de intensieve, niet-grondgebonden dierhouderij. Hiermee vervalt ook de noodzaak tot de aanvoer van eiwitrijke diervoeders, zoals sojaschroot, en kan het mestoverschot verder omlaag. Dát moet de

insteek zijn, dát is een benadering die past bij de toekomst waarin een duurzame leefstijl niet langer modieus is, maar bittere noodzaak. Helaas hoort daar ook een exitstrategie bij voor onderdelen van een sector die de duurzaamheidstoets niet doorstaan.

Ik maak een opmerking over maatschappelijke stages voor jongeren. Mijn fractie is zeer te spreken over de inzet van de minister op dit terrein. Die inzet is ook hard nodig, want recent onderzoek laat zien dat tieners natuur saai vinden. Nou vinden tieners wel meer zaken saai, maar toch is actie op zijn plaats. De "smaaklessen", gestimuleerd door deze minister, lijken onderhand uit te groeien tot een groot succes, maar de kinderen komen daarmee nog niet de klas en de stad uit. Mijn fractie stelt daarom voor een zogenaamd "rondje Wageningen" te faciliteren. De universiteit is daar ooit neergezet vanwege de grote verscheidenheid aan bodem, landbouw, landschap en natuur. Een meerdaagse excursie zou een mogelijkheid zijn, met onder andere een bezoek aan een fruitteler in de Betuwe, een intensieve pluimveehouderij in de Gelderse Vallei, een zorgboerderij en de uiterwaarden met uiteraard een oude steenfabriek. Maar ook de Veluwe op, de natuurontwikkelingsprojecten bij de Renkumse beek inspecteren, naar een rioolwaterzuiveringsinstallatie en op bezoek bij de dijkgraaf. Een en ander kan uiteraard ook rondom andere agrarische opleidingscentra worden opgetuigd. Dit programma moet iedere zevende- of achtstegroeper doordringen van ketens, van kringlopen, van samenhang tussen ecologie, economie en maatschappij. Wij moeten af van de korte ketens waarin kinderen denken: melk komt uit de winkel, patat uit de frituur, een leeg pak gooi ik weg, de vuilniszak zet ik aan de stoeprand en als ik naar de wc ben geweest en ik trek door, dan is het weg. Met een programma zoals hier voorgesteld herleven de tijden van dr. Fop I. Brouwer en zullen de komende generaties weer zijn geboeid door alles wat leeft en groeit.

De **voorzitter**: Mijnheer Smaling, ook u van harte gefeliciteerd met uw maidenspeech over duurzame ontwikkeling van landbouw in Europees en mondiaal perspectief. Het onderwerp is u duidelijk op het lijf geschreven; u hebt er uw vak van gemaakt.

Na uw studie bodemkunde en bemestingsleer heeft u zich eerst op het terrein van ontwikkelingssamenwerking begeven. Tussen 1983 en 1987 werkte u voor verschillende organisaties in Indonesië, West-Afrika en Kenia, gevolgd door een aantal functies op het terrein van ontwikkelingssamenwerking bij DLO Staring Centrum, het latere Alterra, in Wageningen. In 1998 werd u benoemd tot hoogleraar bodeminventarisatie en landevaluatie aan de Wageningen Universiteit. Sinds 2004 bent u als hoogleraar duurzame landbouw verbonden aan zowel het Internationaal Instituut voor Geo-Informatie Wetenschap en Aardobservatie te Enschede, als aan de Wageningen Universiteit bij de leerstoelgroep Plantaardige Productiesystemen.

In deze Kamer hebt u zich al heel erg actief betoond als ondervoorzitter van de commissie voor Buitenlandse Zaken, Defensie en Ontwikkelingssamenwerking. En terwijl de meesten van ons van het kerstreces genoten, nam u deel aan de verkiezingswaarneming in Kenia, die indringende feiten aan het licht heeft gebracht.

Dat u als wetenschapper regelmatig publiceert, mag geen verrassing heten, maar educatieve jeugdboeken zijn toch wel van een andere orde. Samen met uw partner

Smaling

hebt u inmiddels vier kinderboeken geschreven voor kinderen van negen tot twaalf jaar. Uw meest recente boek heet: Een ronde tafel in het regenwoud. In het boek is een spel verwerkt waarin kinderen een rol kiezen, van regenwoudbewoner tot bankdirecteur, en samen tot een oplossing moeten komen. U hebt het waarschijnlijk indertijd niet vermoed: het was een poging tot uitlokking. Ik nodig u bij dezen uit om een actieve rol te spelen in ons educatieve programma De Derde Kamer, een lesprogramma voor leerlingen van groep 7 en 8. Daar komt u niet meer onderuit.

Mijnheer Smaling, met uw grote kennis en brede ervaring heet ik u meer dan van harte welkom in deze Kamer. Ik wens u van harte veel succes toe!

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

□

De heer **Eigeman** (PvdA): Voorzitter. Wat moet nu een eenvoudige burger tussen zo veel agrarische geleerdheid en ervaring?

Het gaat hier vandaag over duurzame landbouw. Boeren, burgers en ondernemers mogen van ons verwachten dat wij naar effectieve oplossingen zoeken die de tand des tijds kunnen doorstaan. Dan gaat het dus om duurzame oplossingen. De definitie van "duurzaam" is volgens mij dat iets de tand des tijds kan doorstaan. Bij duurzame oplossingen voor de landbouw is sprake van een complex van samenhangende vraagstukken. Er is sprake van interdependenties. Een aanpak raakt altijd meer belangen en meer probleemvelden. Het is ook geen nationaal vraagstuk; Nederland opereert op de wereldmarkt. Ons land wordt gesteund en gestuurd in Europees verband. Waar wij geld verdienen aan internationale handel leiden op hetzelfde moment internationale afspraken tot extra lasten voor onze boeren en consumenten. Ook inhoudelijk is er veel onderlinge afhankelijkheid. Wij spreken steeds meer over ketens. Ruimtegebruik, kwaliteit van producten en consumptiepatronen grijpen in elkaar. Markt, Staat en burger doen het met elkaar, staan tegenover elkaar en verdringen elkaar, maar zullen samen tot oplossingen moeten komen. Ook op dit punt is sprake van verwevenheid en van onderlinge afhankelijkheid. Allocatie van goederen, diensten en kennis wordt ondersteund door al dan niet gerichte interventies: de Staat intervenueert met regels, geld en beleid; de markt doet dat met zowel kleine als grote concentraties van kapitaal en met prijzen, afspraken en reclame; de burger doet hetzelfde door zijn consumptiepatronen.

Nederland speelt een rol op wereldschaal. Het is sterk afhankelijk van wat zich op wereldniveau afspeelt. Energie-, water- en voedselvoorziening zorgen wereldwijd voor grote problemen, zowel in China, Afrika en Bolivia als in Europa. Die problemen hebben geheel verschillende gezichten. Wij moeten dus wereldwijd komen tot een gecoördineerde aanpak van afstemming en regulering; tegelijkertijd moeten er geheel tegengestelde belangen gediend worden. Dit vraagt om politiek leiderschap, om betrokkenheid en om de wil te ontwikkelen en te vernieuwen. Op veel plaatsen is er een energiegebrek dat de voedselproductie dreigt te verdringen. In Afrika is voedsel vaak een zaak van gebrek, in Europa is overmaat het probleem, maar ook veiligheid. Op de ene plek is water schaars en op de

andere plek is er een overvloed. Om daarin te sturen, zijn lef en power nodig.

Als landbouwnatie is Nederland een krachtige speler in de wereld. Wij kunnen trots zijn op de hoge productiecijfers en op veel kennis en vakmanschap bij boeren en boerinnen. Nederland is een wereldmacht, nummer 2 of 3 of de ranglijst, met hoge productiecijfers per hectare/€ 1000 en per arbeidskracht/€ 1000. Er gaat veel Nederlandse kennis over de wereld. Er wordt veel kennis opgedaan aan onze onderwijsinstellingen door een grote variëteit aan studenten. Ons landbouwonderwijs in de breedte, lager, middelbaar en hoger landbouwonderwijs, maar ook Wageningen Universiteit en andere universiteiten getuigen daarvan. Er bestaan veel mooie instituten, ook aan de kritische kant van het spectrum. Ik doel daarbij op het Centrum voor Landbouw en Milieu, waar ik een deel van mijn inspiratie heb opgedaan. Zo kan ik nog wel even doorgaan. Tuinbouw en veeteelt zijn toppers op het gebied van kwalitatief hoogwaardige productie.

Zoals gezegd mogen wij daar trots op zijn. Nog steeds heeft de landbouw een aandeel van meer dan 10% in de Nederlandse economie. Die prestaties krijgen nog meer reliëf als wij bedenken dat Nederland een van de dichtstbevolkte landen ter wereld is. Ons land telt zo'n 450 mensen/km², terwijl een land als Noorwegen daarentegen 14 mensen/km² telt. Daarmee raken wij echter ook aan de zwakke stee van Nederland als landbouwnatie. Wij stuiten op het trauma van de schaarse ruimte. Daarmee gaan wij feitelijk erg slecht om. Nederland telt veel mensen in een kwetsbaar land. Er is veel agrarische productie die die kwetsbaarheid verder onder druk zet. Wij zijn dat "milieugebruiksruimte" gaan noemen. Dat is geen term waarmee je burgers in de benen krijgt. Voor dit debat is deze term echter bruikbaar; wij moeten het er maar mee doen. De agrarische productie levert door mineralen en ammoniak en door broeikas effecten een aanslag op de milieugebruiksruimte. Dit vraagt om maatregelen, waarop ik later nog terugkom.

Het trauma van de schaarse ruimte kent nog een geheel andere dimensie, namelijk die van de positie van ons platteland en van de plek die boeren hebben. Ook hun positie is gedurende de afgelopen decennia steeds verder onder druk komen te staan. Hun leef- en werkruimte is door de aanslagen van de verstedelijking in Nederland steeds verder beperkt. Als wethouder ruimtelijke ordening heb ik dat aan den lijve ondervonden bij de onderhandelingen over een bestemmingsplan buitengebied, maar vooral bij het proces van verkrijging van gronden om stadsuitbreiding mogelijk te maken. Die ervaring maakt dat ik van trauma's durf te spreken, wetende dat ik mij daarbij schuldig maak aan een zekere overdrijving. Het is een trauma wanneer een boer van rond de zestig zijn prachtboerderij, die generaties lang in de familie is, ziet verdwijnen. Voor een deel geven wij het land terug aan de natuur in de vorm van uiterwaarden; voor een ander deel komen er woningen, scholen, winkels, et cetera. Zakelijk gezien betekent dit een mooie deal voor de betrokken boer: een mooi vrijstaand huis aan de rand van de nieuwe wijk en zijn dochter in eenzelfde soort huis naast hem. Hij heeft echter geen land meer, noch koeien of schapen. Zijn zoon is met de rest van het familiekapitaal naar een nieuw bedrijf in Groningen gegaan; dat is ook mooi, maar het is geen Betuwe. Twee kanten van de medaille die schaarse heet.